

Borba protiv seksualnog iskorištavanja djece u digitalnom okruženju: važnost, pravni okvir i edukacija

- Pripremio: dr.sc. Arben Murtezić, Centar za edukaciju sudija i tužilaca u Federaciji Bosne i Hercegovine

Korištenje Interneta u svrhu seksualnog iskorištavanja djece je globalan problem. Generalno, svijest o težini ovog problema, te o potrebi da se adekvatno zakonski i institucionalno odgovori je prilično visoka naročito posljednjih godina. Međutim, istraživanja koja će biti sumirana u prvom dijelu ovog teksta pokazuju da je riječ o pojavi koja se stalno povećava. Dalje, jasno je da seksualna eksploatacija na internetu predstavlja eksplicitno kršenje ljudskih prava uopćeno, kao i ljudskih prava djece. Drugi dio teksta sadrži kratko podsjećanje na neke od relevantnih međunarodnih dokumenata, na važne stavove Evropskog suda za ljudska prava, kao i na ključne domaće zakone. Na kraju, sumirane su dosadašnje aktivnosti centara za edukaciju sudija i tužilaca RS i FBiH u ovoj oblasti koje, uglavnom, odražavaju osnovne probleme istaknute u uvodnim poglavljima. Poseban naglasak je na skretanju pažnje stručne, ali i opće javnosti na publikacije koje su rezultat ovih aktivnosti, koje su dostupne svima, i bliskoj saradnji sa partnerima.

Seksualno iskorištavanje djece u digitalnom okruženju: važnost i složenost problema

Dostupnost dječijeg pornografskog sadržaja na mreži i lak pristup ranjivim kategorijama, prije svega djeci, prvenstveni su razlozi zašto je Internet danas u središtu problema zlostavljanja djece. Pored toga, pristup Internetu i društvenim mrežama je na različite načine modificirao seksualno zlostavljanje djece. Dalje, Internet pruža mogućnost zlostavljačima djece da se ujedine kako bi ostvarili svoje ciljeve. Riječ je o dvije široke kategorije počinitelja: ljudima koji kreiraju, prodaju i dijele sadržaje zasnovane na seksualnom zlostavljanju djece i pojedincima koji kupuju taj sadržaj, ili traže djecu radi njihove zloupotrebe. Internet omogućava brz i direktan pristup, on olakšava „nagovaranje“ djece i njihovo seksualno zlostavljanje. Kao i kod drugih oblika kompjuterskog kriminala, problem je u tome što su počinioci anonimni, što uveliko utječe na mogućnost da seksualni

prestupnici u vezi sa djecom budu pronađeni, uhapšeni i kažnjeni za svoja djela. Najšira klasifikacija seksualnog zlostavljanja na društvenoj mreži sastoji se od dva dijela. Prvi dio, izlaganje neprikladnom štetnom materijalu, tj. dječijoj pornografiji i pseudografičkom sadržaju u kojem se ne prikazuju stvarna djeca, ali koji je izuzetno štetan jer predstavlja neku vrstu „marketinga“ ne samo za dječiju pornografiju već i za seksualno zlostavljanje u širem smislu. Drugi dio, dijete može doći u direktan kontakt sa seksualnim grabežljivcem i postati njegov plijen. Internet može širiti dječiju pornografiju i on pruža napredne mogućnosti predatorima da pristupe djeci putem internetskih platformi, ali omogućava i nove oblike.

Tako, iako je veći dio pojavnih oblika seksualnog zlostavljanja djece zlostavljanje putem fizičkog kontakta, seksualno zlostavljanje djece može biti počinjeno i bez njega (takozvano beskontaktno zlostavljanje). Uobičajeni primjeri seksualnog zlostavljanja bez kontakta jesu seksualno uznemiravanje djece, uključujući i verbalno uznemiravanje kao što su nepoželjni seksualni komentari. Porastom vidova seksualnog zlostavljanja djece koji se javljaju putem Interneta ili drugih IKT neophodno je sve više obraćati pažnju na takve beskontaktno oblike zlostavljanja i posljedice koje imaju za mlade žrtve.

Osnovno o međunarodnom i domaćem pravnom okviru

Važno je odmah napomenuti da dijete koje se pojavljuje u internetskom okruženju nije ništa drugačije od djeteta u „stvarnom svijetu“. Pravo na pristup određenim internetskim uslugama bez saglasnosti roditelja, a koje se, prema standardima velikog broja društvenih mreža, stječe već sa 13 godina, ne mijenja činjenicu da sve osobe mlađe od 18 godina imaju pravo na posebnu zaštitu bez obzira na to da li djeluju na Internetu. Drugim riječima, zaštita od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja ne smije biti umanjena zbog činjenice da je dijete aktivno na Internetu. Uostalom, svima je u interesu da se

mladi služe informacionim tehnologijama koje su neizostavan dio modernog života, poslovanja i razvoja. Stoga, treba uložiti maksimalan napor da se te aktivnosti odvijaju u zaštićenom okruženju sa oprezom, ali i bez pretjeranog straha.

Dalje, osim što je štetnost ove pojave notorna, često se zaboravlja da je i Evropski sud za ljudska prava u nekoliko svojih presuda naglasio pozitivnu obavezu države da zaštiti djecu od ove „nesumnjivo odvratne vrste prekršaja“, kao i da „djeca i druge ranjive osobe imaju pravo na zaštitu države u obliku djelotvornog odvratanja od tako teške vrste uplitanja u bitne aspekte njihovog privatnog života“ (*Trabajo Rueda v. Španija*, br. 32600/12). Pored toga, i u predmetu *K.U. v. Finska* (predstavka br. 2872/02) Sud je odlučio da je povrijeđen član 8. Konvencije (pravo na poštovanje privatnog života) zbog oglasa na Internetu koji je doveo do toga da je maloljetnik postao meta pedofila. Zaključeno je da je zakonodavac trebalo da osigura okvir za usklađivanje povjerljivosti internetskih usluga sa prevencijom nereda ili kriminala i zaštitom prava i sloboda drugih, a posebno djece i drugih ranjivih pojedinaca.

Dalje, u pogledu međunarodnih dokumenata, skrenut ćemo pažnju samo na dvije konvencije koje tretiraju različite oblasti a kojima je zajednička upravo zaštita djece na Internetu: Lanzarote konvencija (2007) i Budimpeštanska konvencija (2001). Lanzarote konvencija (2007) je, naravno, dokument čija je svrha zaštita djece od svih vrsta seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, te, za razliku od Budimpeštanske konvencije (2001), nije usmjerena isključivo na kompjuterski kriminal, odnosno na dječiju pornografiju na Internetu. Međutim, očigledna je intencija Vijeća Evrope da se putem Lanzarote konvencije dopune i ažuriraju relevantne odredbe Budimpeštanske konvencije (2001), tako da se te konvencije smatraju ako ne sestrama, onda daljim srođnicama (*Kalim*, 2012, str. 443). Dio u kojem Lanzarote konvencija očigledno dopunjuje Budimpeštansku konvenciju jeste odredba koja definiše navođenje (*grooming*), i to kao *namjeran prijedlog, putem informacionih*

i komunikacionih tehnologija, odrasle osobe da se sastane sa djetetom koje nije dostiglo starosnu dob za pristanak u svrhu činjenja bilo kojih krivičnih djela predviđenih u samoj konvenciji.

U pogledu domaćeg pravnog okvira, ključni su, svakako, sistemski materijalni krivični zakoni. Tako, Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine propisuje krivična djela iz domena kompjuterskog kriminala u Glavi pod nazivom „Krivična djela protiv sistema elektronske obrade podataka“.

Slično tome, Krivični zakonik Republike Srpske propisuje krivična djela kompjuterskog kriminaliteta, također, u Glavi pod nazivom „Krivična djela protiv sigurnosti kompjuterskih podataka“. Pored toga, ovaj zakon djelimično definiše značenje izraza koji su važni za kompjuterski kriminal. Međutim, važno je poznavanje i specijalnih zakona u vezi sa djecom i maloljetnicima. Naime, još 2010. godine je donesen Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske i 2014. godine Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine. Navedenim zakonima propisana su posebna pravila postupanja s djecom koja su u sukobu sa zakonom, mlađim punoljetnim osobama i djecom na čiju je štetu počinjeno krivično djelo, odnosno koja se pojavljuju kao svjedoci u postupku.

Dosadašnja edukacija nosilaca pravosudnih funkcija u ovoj oblasti

Centri za edukaciju sudija i tužilaca RS i FBiH su, generalno, posvetili veliku pažnju smjernicama Komiteta ministara Vijeća Evrope o pravosuđu prema mjeri djeteta, usvojenim 17. novembra 2010. godine, koje predviđaju obavezu da se uspostavi “pravosuđe prema mjeri djeteta”. “Pravosuđe prema mjeri djeteta” je, u suštini, pravosudni sistem koji garantuje poštovanje i djelotvorno provođenje svih prava djeteta na najvišem mogućem nivou.

Posebno, imajući u vidu kompleksnost i težinu problema zaštite djece u digitalnom okruženju, na temeljima iskustava sa prijašnjih povremenih obuka razvijen je specijalistički program “Seksualno iskorištavanje i zlostavljanje djece u digitalnom okruženju u BiH“, koji je organizovan u tri modula. Cilj prvog modula “Seksualno iskorištavanje djece i zlostavljanje djece” jeste upoznavanje sa neophodnim, osnovnim, teorijskim saznanjima sa akcentom na etiologiju i fenomenologiju. Drugi modul, “Procesuiranje slučajeva seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece”, fokusiran je na pravni okvir, uključujući i primjere iz prakse. Treći modul, “Forenzička istraga i digitalni okvir dokaza”, posebno odražava specifičnost ovog problema u smislu otkrivanja počilaca i dokazivanja krivičnih djela korištenjem elektronskih dokaza i vještačenje digitalnih uređaja. Sadržaj specijalističkog programa, koji uključuje sve relevantne materijale, prezentacije, te korištene izvore, priređen je i publikovan u saradnji entitetskih centara za edukaciju sudija i (javnih) tužilaca u FBiH i RS sa međunarodnom organizacijom *Save the Children*.

U svrhu podrške edukaciji u ovoj oblasti, centri su ponovo u saradnji sa *Save the Children* objavili *Vodič za sudije i tužioce na temu visokotehnološkog kriminala i zaštite djece u Bosni i Hercegovini* (Stamenković i ostali, 2021. godina).

Vodič sadrži jasna uputstva za postupanje u slučajevima krivičnih djela učinjenih na štetu djece i maloljetnika u dijelu zloupotreba na Internetu, uvod u prikupljanje i korištenje digitalnih dokaza i detaljne informacije o oduzimanju, rukovanju i ispitivanju elektronskih uređaja i uređaja povezanih s njima. Posebna pažnja posvećena je i praktičnim primjerima iz oblasti visokotehnološkog kriminala uz naglasak da je neophodno unaprijediti međunarodnu i međuresornu saradnju svih aktera u sferi zaštite djece i ojačavanja sistema.

Sve navedeno uobličeno je u četiri tematske cjeline: Uvod u visokotehnološki kriminal i

savremeni trendovi u izvršenju krivičnih djela iz ove oblasti, Prvo reagovanje na elektronske dokaze, Visokotehnoški kriminal kao krivično djelo u domaćem zakonodavstvu s posebnim osvrtom na tzv. *cyberbullying* i *grooming* i Opće mjere zaštite i iskaz djeteta u krivičnom postupku.

Naravno, imajući u vidu ne samo povećanje obima ovog velikog problema već i nove pojavne oblike do kojih dovodi upotreba savremenih tehnologija, centri za edukaciju sudija i (javnih) tužilaca RS i FBiH će nastaviti da ulažu napore radi pružanja adekvatne obuke nosiocima pravosudnih funkcija i, koliko god je moguće, predstavnicima policijskih agencija.